

Лекція №2

Міфологія як історично перша форма свідомості

- 1. Характерні особливості міфологічного типу свідомості*
- 2. Поняття «міф», за О.Лосєвим*
- 3. Міф, за Р.Бартом*
- 4. Поняття «міф», за М.Поповичем*
- 5. Сучасне прочитання міфу. «Політичний міф» (за А.Цуладзе)*

1. Характерні особливості міфологічного типу свідомості

- **Тотальне олюднення природного середовища** (людина не відокремлювала себе від природи, вона є частиною цього світу)
- **Глибокий символізм** (конкретні предмети, не втрачаючи своєї конкретної сутності, замінюють інші предмети, людина працює з ними як символами)
- **Заміна причинно-наслідкових зв'язків прецедентом** (заміна причинно-наслідкових зв'язків прецедентом, який пояснює те, що відбувається, надзвичайно характерна для людської свідомості)
- **Наявність сакрального і профанного часу.** Для давньої людини світ розгортається у просторі. Є якесь священне місце, дерево, острів, каміння, з якого розпочинається розгортання світу на усі боки, це просторова демаркація світу, просторове розгортання світу.
- **Колективність цього досвіду.** Чому міф вірний, чому міф істинний для людей, які живуть в межах такого типу мислення? Тому що він є результатом досвіду десятків поколінь, який накопичувався, фіксувався в ідеях, конструкціях, предметах, які передаються від покоління до покоління.

З теоретичної точки зору, людство провело 90% своєї історії в межах міфологічної свідомості. Механізми і інструменти

Українська та зарубіжна культура

міфологічної свідомості задавали рамку виживання людства.

К.Юнг: міф є тотальною ідеологією, за межі якої ти не можеш вийти, міф приписує, санкціонує, пояснює, втішає. К.Юнг багато працював з міфологічною свідомістю, саме він введе з часом термін «архетип», яким так активно сьогодні користуються і культурологи, і історики, і мистецтвознавці. Юнг говорить про міфологічну свідомість, як про тотальну ідеологію – це такий тип мислення, зафіксований, зацементований колективний досвід, який не дозволяє вам вийти за рамки системи. Або Ви приймаєте цей досвід, ці принципи, цінності, сакральні предмети, або вас просто вбивають, ви не можете вийти за межі цієї системи. Пройдуть сотні років, тисячі років, доки людина набуде суб'єктності, коли вона зможе сама приймати рішення, виносити якісь судження.

Довгий час міфологічний тип культури, міфологічний тип мислення повністю визначав людське існування в світі. Це досить комфортно, все, що треба робити, вам скажуть, ви мусите йти цим шляхом, і буде вам щастя наприкінці цього шляху.

Власне, тоталітаризм теж використовує цей психологічний, міфологічний прийом. Коли нема на що спертися, спираються на традицію. Умберто Екко називає спирання на традицію і безкінечне використання минулого досвіду однією з ознак фашизму. Тоталітарні системи нав'язують суспільству правила, говорячи: «Так робили наші предки. Це ми колективно визначили принцип або цінність, і тому ти, окрема особа, будеш підкорюватися цим правилам».

Види міфів:

- ✓ **Етіологічні** (пояснювальні) — пояснюють появу різних природних і культурних явищ. Загалом всі міфи є етіологічними, оскільки розповідають як де що виникло або змінилося.

Українська та зарубіжна культура

- ✓ **Космогонічні** — оповідають про походження світу (Космосу — впорядкованого світу, що протиставляється Хаосу), його влаштування і зміни.
- ✓ **Астральні** — оповідають про походження небесних світил: Сонця, Місяця, зірок, сузір'їв, комет.
- ✓ **Солярні та лунарні міфи** — розповідають про походження і функції Сонця та Місяця.
- ✓ **Антропологічні** — про появу людини і набуття нею звичного «тепер» вигляду.
- ✓ **Міфи про близнюків** — розповідають про діяння близнюків, котрі зазвичай є втіленнями протилежних начал. Близнюки або протистоять один одному, або дружать, вершачи подвиги і добуваючи культурні блага.
- ✓ **Тотемічні** — про тотемних предків-покровителів (тварин або рослин), як вони стали тотемами і впливають на життя людей.
- ✓ **Міфи про вмираючого й воскресаючого бога** (героя) або **календарні міфи** — оповідають про причини появи змін пір року, сезонних свят і обрядів.
- ✓ **Героїчні міфи** — про діяння героїв, облаштування ними світу для життя людей, добування/створення культурних благ.
- ✓ **Міфи про непорочне зачаття і чудесне народження** — виділяються як у самотійну групу, так і мотив у міфах інших груп. Оповідають про народження героя чи бога без участі батьків чи тільки від однієї особи.
- ✓ **Міфи про всесвітній потоп** — поширена категорія міфів про потоп, як правило кару богів, в ході якого рятується невелика група людей, гідних започаткувати нове людство.
- ✓ **Есхатологічні** — оповідають про кінець світу і його відродження^[12].

2. Поняття «міфу» за О.Лосєвим

Звернемось до альфи і омеги дослідження міфології, а саме дослідження **О.Лосєва**. Останній, як раз і застерігає від упередженого сприйняття міфу як вигадки, ілюзії, фантазії, що властива виключно первісній людині. Такий погляд на

Українська та зарубіжна культура

міф обумовлений тим, що ми оцінюємо його з точки зору науки. Саме О.Лосєв і застерігає нас від такого легковажного сприйняття міфу «заангажованими очима». **За О.Лосєвим, міф не є вигадкою, а є самою дійсністю, «категорією думки і життя», відповідно міф позбавлений усього довільного і вигаданого. Більше того, міф не є хаотичним і ілюзорним, він має свою лаконічну структуру і є логічним, себто є «діалектично необхідною категорією свідомості і буття взагалі».** Тобто, міф не є ані ідеальним буттям, ані вигаданим, а є **смысловим буттям**. Міф нічого не вигадує, а є комунікативною практикою сприйняття, інтерпретації та пояснення оточуючого світу. **Відповідно, О.Лосєв констатує, що міф не є примітивно-науковою химерою, а є «живим суб'єкт об'єктним взаємообміном, що містить свою власну, позанаукову істинність, правдивість, закономірність і структуру», тобто міф це завжди історія про реальне, живе і безпосереднє.**

Поняття «міф», за **Р.Бартом**, який продовжує подібні розмисли щодо міфу, але, розглядає його вже, з точки зору семіології. Науки засновником якої є Ф.Сосюр, яка і має вивчати міфи.

Якими ж є риси міфу, **за Р.Бартом?** Міф – це, по-перше, комунікативна система; по-друге, міф нічого не приховує, він не є істиною або хибою, він деформує та спотворює реальність; по-третє, міфи мають свій термін придатності, це означає що архаїчні міфи можуть бути і є, але вічних міфів немає; по-четверте, міф містить дві семіологічні системи: мову - об'єкт та метамову; по-четверте, міф має смисл, форму і значення. Міф одночасно позначає, повідомляє, переконує, приписує. По-п'яте, міф носить імперативний та спонукальний характер, він апелює до конкретного реципієнта.

Міф, за М. Поповичем:

- 1) *Міфи є історичними оповідями, тобто сприймаються як правда, як знання про те, що було в минулому насправді*
- 2) *Міфи формують зразки і норми поведінки для тих, хто в них вірить*
- 3) *Міфи виконуються разом з ритуалами*
Міф є священна, сакральна історія, тобто він розповідає про сакральні події і не вимагає ані підтверджень, ані пояснень, навпаки, все пояснюється через міф і «підтверджується», якщо збігається з міфом. Норми поведінки, - як заборони, табу, так і вказівки, проскрипції, теж сприймаються як священні, недотримання їх може мати катастрофічні наслідки.

Українська та зарубіжна культура

Від поняття «міфу» в інтерпретаціях О.Лосєва, Р.Барта перейдемо до визначення сутнісних ознак «політичного міфу». Ознайомившись з різними підходами до визначення останнього, ми приймаємо як аксіому положення згідно якого «політичний міф» створюється в лабораторних умовах для відповідних політичних цілей. Якими є: боротьба за владу («воля до влади» Ф.Ніцше), легітимація влади, досягнення політичного домінування. Відповідно, ми розглядаємо міф в контексті політичної боротьби.

Одним з перших, хто запропонував використовувати міф у якості політичного інструменту, був Ж.Сорель, який вважав, що «міфи мають створюватись штучно, аби надихати маси». Ж.Сорель протиставив міф як утопії так ідеології. Сутнісною ознакою міфу є орієнтація на теперішнє, а не минуле чи майбутнє.

Згідно з експертною оцінкою, **А. Цуладзе «політична міфологія» є прикладною міфологією, яка завжди намагається стати реальністю.** Це інтенційна міфологія, тобто така, що спрямована на конкретну групу людей або адресована конкретному реципієнту. **А.Цуладзе виокремлює такі «міфи» як: «технологічні» та «вічні»/архаїчні. За А.Цуладзе «міф» це завжди «насилля над реальністю».** Таким екзистенційно трагічним прикладом «насилля міфу над реальністю» є «холодна війна», яка породила викривлене сприйняття реальності у росіян, що характеризується небажанням мас миритися із дійсним станом подій. Це і є першопричиною появи таких необхідних «перемог», які вже не завойовуються, а штучно створюються. Однак, «політичний міф» потрібно не лише написати, а ще й поширити. Адже, завдяки ЗМІ і «інформаційним ін'єкціям» ефект успіху таких «перемог» лише посилюється. А.Цуладзе пояснює таку схильність до імітації і штучного створення «перемог» неготовністю до реальних жертв, відповідно, і з'являється запит на «символічні» війни та перемоги. Такі віртуальні перемоги тиражуються у ЗМІ, які моделюють різні сценарії першопричин таких війн і ґрунтуються на таких ірраціональних аргументах як «конспірологічні теорії» на кшталт «світової антиросійської змови» .

Суть «політичного міфу» полягає у тому, що він завжди адресується конкретній аудиторії, враховує її «слабкі» місця, особливості менталітету. Домінуючу позицію у «політичному міфі» відіграє стереотип, який набуває своїх гіпербол у різних варіаціях його тиражування. Донести до реципієнта нову інформацію можна шляхом: використання вже існуючих стереотипів; шляхом зміни акцентів у смислового повідомленні, яке адресується; створенням нових стереотипів, ще більш емоційно забарвлених, що пробуджують до активних дій. Будь-який стереотип формується на узагальненнях. Стереотипи формуються як стихійно так і штучно. В чому ж полягає різниця між стереотипами і міфами? **«Стереотип це певний ярлик», який клішує, ранжує, який задає тональність, контекст, але в ньому немає розповіді, немає story.** Тобто, стереотип є формою, а міф є змістом, історією. Найбільш ефективним стереотипом є той, що працює з емоціями. Досліджуючи питання міфу, А.Цуладзе приходять до висновку, що **уся публічна політика будується переважно на емоціях.** Можемо пригадати промови найвідоміших політиків і політичних лідерів, більшість яких сконструйована на емоціях і апелює до пробудження необхідних настроїв у

Українська та зарубіжна культура

електорату. Переважно використовується апеляція до базових людських потреб, страху перед невизначеністю, почуття обов'язку і справедливості, почуття провини. Це є апеляцією, навіть не так до емоцій, як до самих інстинктів, природних нахилів людини. Оскільки, «лікувати» суспільство це важко і дорого, тому «імітація» лікування суспільства є прийнятним варіантом для політиків. Така «імітація» роботи із суспільством є «політичною магією».

Якими ж є основні знаряддя маніпуляцій політичного міфу? З чого складається «тіло» політичного міфу? З механізму «свій-чужий», протистояння «добра-зла», «правди-кривди», «лиходіїв-жертв», «героя-кривдника», «героя-антигероя», «білого-чорного». Міф завжди має свого героя, який кидає виклик і захищає свою «правду». Міф характеризується емоційним переживанням, а не критичним сприйняттям історичного матеріалу. Міф має ірраціональні підвалини та керує емоціями за допомогою стереотипів. Міф створює свою реальність та створює ефект солідарності мас.

Як протистояти «магічному» впливу політичного міфу? Міф нічого не пояснює, а створює ефект дива. Для того, щоб захиститись від міфу слід пам'ятати, що слова не тотожні реальності. Протистояти міфу можна завдяки розвитку критичного мислення засобом широкої просвіти мас, вільних та незаангажованих ЗМІ.